

L'emissió de monedes del Consell Municipal d'Ibi el 1937

JOSEP MIQUEL GARCIA MARTÍN*

En aquest treball presentem les emissions de moneda fraccionària local dutes a terme pel Consell Municipal d'Ibi (l'Alcoià, Alacant) durant la crisi monetària del 1937,¹ sobre les quals aportarem noves dades, resultat d'una investigació realitzada a l'Arxiu Municipal d'Ibi i a l'empresa Payá Juguetes, Sociedad Cooperativa Valenciana Limitada, hui en dia desapareguda.² Per a l'estudi hem pogut comptar amb la millor col·lecció d'aquestes emissions que es conserva, la de Juan Bautista Miró Agulló.³

1. La crisi de moneda fraccionària del 1937

Durant la República, pervivia el sistema monetari implantat el 1868, amb totes les monedes de plata (5, 2, 1 i 0,50 pessetes), a excepció dels valors de 25 cèntims (cuproníquel) i inferiors (coure). Els bitllets, d'importos compresos entre 25 i 1.000 pessetes, havien estat emesos pel Banc d'Espanya i estaven garantits per les reserves d'or de què disposava el banc.

Als carrers hi convivien monedes i bitllets d'anteriors sistemes de govern, ja que la República no havia tingut temps ni mitjans per a substituir-los per altres

* Doctor en Filosofia i Lletres (Geografia i Història) i membre de la SCEN.

1. Aquestes emissions han estat tractades en treballs anteriors, entre els quals en destaquem dos: MIRÓ, J.B. "Payá hermanos 1937. Ceca de emisión de las monedas de Ibi". *Revista Oficial de Fiestas. Moros y Cristianos*. Ibi, 1994, p. 169-173; i TURRÓ, A. "El paper moneda del País Valencià 1936-1939 (i altres signes monetaris emesos durant la guerra 1936-1939)", *Afers*, Catarroja, 1994, p. 233-234. Per a la crisi monetària del 1937 i els seus efectes als municipis alacantins, vegeu: SANTACREU, J.M. *La crisis monetaria española de 1937. (Moneda y municipios en la provincia de Alicante durante la guerra civil española)*, Universitat d'Alacant, 1986; i "La moneda fraccionaria de Castalla, Ibi y Onil en 1937". *Actes del Congrés d'Estudis de l'Alcoià-Comtat*, Alcoi, 1989, p. 125-130.

2. Volem agrair a Mª José Martínez Tribaldos, arxivera de l'Arxiu Municipal d'Ibi, la seua col·laboració, com també a Lino Vila, aleshores gerent de Payá Juguetes SCVL.

3. Agraïm a Juan Bautista Miró Agulló que ens haja permès d'accedir a les monedes, que formen part de la seua col·lecció des de principis dels anys 50, i a Juan Carlos Miró Vispo les facilitats donades per a fotografar-les.

nous amb la simbologia republicana (tot i que va estampillar part dels bitllets, una tasca ingent que es va haver d'abandonar).⁴ El 1937, només hi havia dues monedes d'emissió republicana en circulació, fabricades a la Fàbrica Nacional de Moneda i Timbre (FNMT) de Madrid: la pesseta de plata del 1933 (encunyada el 1934) i la de 25 cèntims de cuproníquel del 1934 (encunyada el 1934 i 1935). D'ambdues es van fer pocs exemplars⁵ i la pesseta va ser objecte d'acaparament de manera immediata per ser de metall noble, l'únic cas d'aquest tipus, ja que la resta de les monedes posades en circulació per la República van ser fiduciàries.

La política monetària dels moments previs a l'esclat de la guerra civil estava presidida per la normalitat. El mes de maig de 1936, el Ministeri d'Hisenda aprova la reencunyació de dos milions de monedes d'una pesseta de plata en la FNMT aprofitant igual nombre de monedes retirades de la circulació per estar borroses.⁶ Aquestes monedes s'havien de fer amb el mateix encuny usat en les monedes d'una pesseta de plata del 1933, però l'esclat de la guerra frustraria aquesta reencunyació.

Tot just iniciada la guerra, es va publicar un decret del Ministeri d'Hisenda que restringia la quantitat de diners que es podien retirar dels comptes corrents, dipòsits o caixes d'estalvi en bancs o entitats d'estalvi espanyoles.⁷ Aquesta mesura va provocar desconfiança en els ciutadans, que, en comptes d'ingressar diners en aquests establiments, els van guardar a casa.

També es promulgaren altres decrets per a arreplegar tot l'or en monedes i en pasta i les divises i valors estrangers que estaven en poder dels ciutadans.⁸ A canvi, es rebien pessetes en bitllets o un resguard del dipòsit, que més endavant es va obligar a canviar per diners.⁹ Molt aviat, el setembre de 1936, es van traslladar en tren les reserves d'or, plata i bitllets del Banc d'Espanya des de Madrid als polvorins de la base naval de La Algameca (Cartagena, Múrcia) per a evitar que caiguessen en mans dels colpistes o dels anarquistes. En un primer moment, es van anar venent algunes quantitats d'or al Banc de França per a obtenir divises i poder comprar armes i pertrets de guerra, però la creació del Comitè de no

4. Per a l'estampillat dels bitllets durant la II República vegeu: DE FRANCISCO, J.M. "El estampillado de billetes de banco. Alteración de un documento económico como medio de propaganda política". *Revista General de Información y Documentación*, 14, núm. 2, 2004, p. 59-96.

5. ENCINAS, I. i LÓPEZ DÍAZ, M. "Fábrica Nacional de Moneda y Timbre (1893-1936)", en *Cien Años de historia. Fábrica Nacional de Moneda y Timbre*, Madrid, 1994, p. 73. De la moneda d'una pesseta es van produir 2.000.009 exemplars i de la de 25 cèntims, 12.000.027 (272.424 el 1934 i 11.727.603 el 1935).

6. Ordre de 8/5/1936 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de Madrid*, 19/5/1936).

7. Decret de 19/7/1936 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de Madrid*, 20/7/1936). Aquesta restricció, inicialment de 48 hores, va ser prorrogada en nombrosos decrets posteriors.

8. El Decret de 3/10/1936 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de Madrid*, 4/10/1936) donava set dies de termini per a lliurar al Banc d'Espanya o entitats bancàries aquests productes. El termini, molt escàs, es va ampliar fins al 17/10/1936 (Decret de 10/10/1936 del Ministeri d'Hisenda, *Gaceta de Madrid*, 11/10/1936).

9. Decret de 13/2/1937 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de la República*, 14/2/1937). El termini només era el que quedava del mes de febrer i qui no portara el resguard s'entenia que renunciava als drets i cedia a l'Estat l'import de l'or que estava en dipòsit.

intervenció va fer cada vegada més difícil l'adquisició d'armament a l'Europa occidental. Això va fer que el Consell de Ministres, reunit el 6 d'octubre de 1936, prenguera la decisió d'autoritzar l'eixida de l'or a l'estranger, i el 25 d'octubre van salpar de Cartagena amb rumb a la Unió Soviètica quatre vaixells que portaven vora tres quartes parts de les reserves. A Moscou, es va constituir un dipòsit per a pagar subministraments, convertir l'or en divises i transferir-les a l'estranger amb l'opacitat que permetia fer-ho a través de la URSS.¹⁰ Amb l'operació, el sistema monetari espanyol va deixar d'estar avalat per les reserves d'or. Aquest fet, unit a l'emissió de grans quantitats de bitllets, va provocar una gran inflació.

L'or era necessari per al finançament exterior de la guerra, que resultava molt costosa, però també ho era la plata i la recaptació de monedes d'aquest metall es va iniciar de manera paral·lela l'octubre de 1936. La justificació va ser la conveniència d'eliminar del mercat la moneda de plata de la monarquia per a substituir-la per una fidel a l'ideal republicà.¹¹ També es reconeixia l'existència de dificultats tècniques per a encunyar amb rapidesa la quantitat necessària de moneda, raó per la qual la moneda de plata seria substituïda provisionalment per certificats de plata de 5 i 10 pessetes que emetria el Banc d'Espanya i que, més endavant, havien de ser substituïts per les noves monedes republicanes de plata de 5 i 10 pessetes. En un primer moment, només interessava arrebregar les monedes de plata grosses (de 5 pessetes),¹² de major pes i amb una llei de 900 mil·lèsimes, superior a les monedes de plata divisionàries (de 2, 1 i 0,50 pessetes), que en tenien 835. El febrer de 1937, també es podien lliurar aquestes darreres.¹³ Els certificats de plata havien estat impresos el 1935 perquè el govern ja temia que la pèrdua de poder adquisitiu de la pesseta i l'augment del preu de la plata poguera fer que les monedes de duro tingueren més valor pel metall que pel seu valor nominal, com així va ocórrer amb l'arribada de la guerra civil.¹⁴

Lògicament, els ciutadans van tendir a atresorar les monedes d'or i, sobretot, les més nombroses de plata, en comptes de canviar-les per bitllets emesos sense l'aval de les reserves d'or. Els acaparadors van ser perseguits per la legislació: l'octubre de 1936, la possessió d'or es considerava delictu de contraban.¹⁵ En el cas de la plata, les sancions per la seua tinença són posteriors. El Decret de 19 de maig de 1937, que donava un termini de tres dies per a dipositar als establiments bancaris la plata que es tinguera, permetia retenir als particulars un màxim

10. El trasllat de les reserves a Cartagena i l'enviament de l'or a Moscou està àmpliament estudiat en VIÑAS, A. *La soledad de la República. El abandono de las democracias y el viraje hacia la Unión Soviética*, Crítica, Barcelona, 2006, p. 237-253, 311-341 i 373-398.

11. Decret de 13/10/1936 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de Madrid*, 15/10/1936).

12. Ordre de 16/1/1937 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de la República*, 19/1/1937).

13. Decret de 22/2/1937 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de la República*, 23/2/1937).

14. SANTACREU, J. M. *Peseta y política. Historia de la peseta 1868-2001*, Ariel, Barcelona, 2002, p. 82-83.

15. Decret de 3/10/1936 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de Madrid*, 4/10/1936). A més d'incórrer en delictu de contraban, els posseïdors d'or que no el lliuraren dins del termini es considerarien "enemics del règim".

de 5 peces de plata de duro i fins a un total de 15 pessetes en monedes de dues i una pesseta.¹⁶ Els comerciants podien tenir una quantitat superior sempre que fóra per a les transaccions del seu negoci. Si els inspectors comprovaren que no tornaven canvi malgrat comptar amb monedes de plata, seria considerat delictes de contraban, com en el cas dels particulars que tingueren un nombre major de monedes de l'indicat.

El març de 1937, la República va reconèixer en un decret que no emetria les noves monedes de plata, malgrat comptar amb “abundants existències d'aquest metall a les caixes del Banc Nacional”, amb la justificació que “podria ser exportada subreptíciament”.¹⁷ La realitat era que emetre monedes de plata no era econòmicament rendible, ja que costarien més que el seu valor nominal i, a més, la plata que custodiaven a la central i a les sucursals del Banc d'Espanya era necessària per a les operacions exteriors. En el mateix decret es va autoritzar el govern a encunyar monedes d'1 i 2 pessetes d'un aliatge de coure i alumini. Les segones mai es van realitzar i les primeres no arribaren fins a 1938, pel motiu que veurem a continuació.

La República tenia un problema fonamental que afectava l'encunyació de monedes: la FNMT es trobava a Madrid i la seua administració va haver de traslladar-se a València el novembre de 1936 juntament amb el govern de la República. A Madrid no es podien fabricar monedes i, el 23 de gener de 1937, es va donar ordre de buscar un nou emplaçament més segur a la zona mediterrània.¹⁸ El lloc triat va ser Castelló de la Plana. El març de 1937, es va aprovar un crèdit extraordinari per al trasllat¹⁹ i, l'agost del mateix any, es va autoritzar la compra de maquinària per a modernitzar les instal·lacions de la FNMT.²⁰ Aquest trasllat va fer que durant molts mesos no es pogueren produir monedes.

Les autoritats republicanes afirmaven que l'escassetat de moneda fraccionària era deguda exclusivament a l'actuació de “desafectes al règim”, que atresoraven monedes per a obstaculitzar el desenvolupament de les transaccions mercantils,²¹ però el fet que durant 1937 no hi haguera monedes en circulació als carrers de la zona republicana es devia a la confluència de diversos factors:

a) L'acapament dels ciutadans, que no confiaven en el paper moneda, imprès en grans quantitats per al finançament interior de la guerra, i es refugiaven en la seguretat dels metalls. La plata sempre tindria un valor com

16. Decret de 19/5/1937 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 20/5/1937).

17. Decret de 19/3/1937 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de la República*, 20/3/1937).

18. ENCINAS, I. I LÓPEZ DÍAZ, M. “Guerra Civil espanyola 1936-1939”, en *Cien años de historia. Fábrica de Moneda y Timbre*. Madrid, 1994, p. 80.

19. Decret de 7/3/1937 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de la República*, 9/3/1937). El crèdit extraordinari per al trasllat va ser de 150.000 pts.

20. Decret de 6/8/1937 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 7/8/1937). Es va autoritzar una compra per import de 189.564,85 pts.

21. Decret de 24/12/1937 del Ministeri d'Hisenda (*Gaceta de la República*, 26/12/1937).

a metall guanyara qui guanyara la guerra, mentre que els bitllets serien paper mullat en cas de derrota (com així va ocórrer).

b) La política de retirada de monedes de plata de la República, que no les tornava a posar en circulació, sinó que les usava per al finançament exterior de la guerra.

c) L'absència de moneda nova deguda als problemes de la FNMT (trasllat primer a Castelló de la Plana i després a Asp, problemes amb el transport i el subministrament de metalls i altres matèries primeres).

d) La falta de reacció i d'encert del Ministeri d'Hisenda: els certificats de plata, d'un valor elevat, no podien solucionar la manca de moneda fraccionària.

Davant l'absència de monedes per a tornar el canvi, els comerciants es van veure forçats a emetre vals. Els veïns protestaren perquè aquests vals els obligaven a tornar als comerços que els emetien si no volien perdre els diners no retornats en metàl·lic. Altrament, per als comerciants la situació era doblement positiva, perquè fidelitzaven clients i perquè els vals que no es bescanviaven es convertien en beneficis per als emissors.

Dins de l'àmbit del nostre estudi, el governador civil de la província d'Alacant va publicar una circular el febrer de 1937 en què s'adreçava als alcaldes i altres autoritats de la província per a advertir-los de l'obligació de prohibir i perseguir qualsevol intent d'expedició de paper moneda, ja que era una competència exclusiva de l'Estat.²² Malgrat això, molts consells municipals republicans, coneixedors dels problemes que la manca de moneda fraccionària estava causant a l'economia dels seus ciutadans, van prendre la decisió de fer cas omís a les advertències de les autoritats estatals i provincials i van elaborar aquesta moneda que l'estat, l'únic competent per a realitzar emissions monetàries, no havia estat capaç de fer a temps.

A la província d'Alacant, municipis com Villena, Castalla o Alacant van demanar autorització per a emetre moneda local. No la van aconseguir i, malgrat tot, la van produir.²³ La moneda dels consells municipals es va generalitzar des de mitjan 1937. Les emissions tenien certa legalitat, ja que es van aprovar amb un acord municipal i només podien circular dins del seu àmbit territorial. A més, es feia un dipòsit de moneda legal pel mateix import de l'emissió que les garantia, bé en un banc o bé en la caixa del consell. Per a A. Turró, el que van fer els consells municipals fou fraccionar la moneda que tenien en dipòsit per a facilitar-ne l'ús.²⁴

22. *Boletín Oficial de la Provincia de Alicante*, 24/2/1937.

23. SANTACREU, J.M. *La crisis*, op. cit., p. 92-93.

24. TURRÓ, A. op. cit., p. 22.

Al territori republicà, durant 1937, alguns consells provincials i interprovincials van emetre moneda fraccionària, com el de Badajoz, el d'Astúries i Lleó o el de Santander, Palència i Burgos. El Consell Provincial d'Alacant va estar a punt d'aprovar-ne l'emissió. El 24 d'agost de 1937, el conseller d'Hisenda, el socialista Juan Esteban, va presentar a la Comissió Permanent del Consell Provincial una proposta per a "unificar l'expedició de documents representatius de moneda fraccionària en tota la província per mitjà d'aquest Consell Provincial, amb l'extinció de l'emesa pels consells municipals".²⁵ La Comissió Permanent va acordar aprovar la proposta i que es portara al Ple del Consell per a la seua resolució. L'1 de setembre de 1937, Juan Esteban va presentar la moció al Ple, però el conseller secretari va fer algunes consideracions al respecte (segurament sobre la dubtosa legalitat de la proposta) i el Ple va decidir que es retirara el punt de l'ordre del dia i que es portara de nou a la Comissió Permanent per a un nou estudi.²⁶ L'última notícia referent a la proposta és que la Comissió Permanent, en la reunió del 7 de setembre de 1937, fa constar que han rebut un escrit del governador civil d'Alacant en què demana que l'avisen del dia i hora de la sessió del Consell Provincial que tractarà l'emissió de paper moneda.²⁷ De ben segur que l'interès del governador civil, que mesos abans havia publicat la circular que prohibia qualsevol emissió de paper moneda no estatal, no era precisament a recolzar la iniciativa, que no va tornar a tractar-se en les reunions del Consell Provincial.

2. Les emissions del Consell Municipal d'Ibi

El Consell Municipal d'Ibi, població ubicada a la comarca de l'Alcoià que comptava amb 4.899 habitants el mes de març de 1938,²⁸ va ser un dels que va decidir produir moneda fraccionària, que va fabricar en dues emissions; però, al contrari que la majoria de municipis, va optar per la moneda de metall en comptes del paper moneda i va encunyar peces d'una pesseta i de 25 cèntims.

Ibi comptava amb indústries jogueteres i ganiveteres que, per les necessitats de la guerra, van transformar la seua producció, que es va reorientar a la fabricació d'armament, cosa que els va donar un bon benefici. Aquesta població, ubicada a la rereguarda, no va ser bombardejada durant la guerra i, per tant, la

25. Arxiu de la Diputació d'Alacant (ADA): *Llibre d'actes de la Comissió Permanent del Consell Provincial (9/2/1937-28/9/1937)*.

26. ADA: *Llibre d'actes del Consell Provincial (2/2/1937-28/2/1939)*: sessió de l'1 de setembre de 1937, continuació de la sessió ordinària del ple del 31 d'agost de 1937. D'aquesta sessió es va fer ressó el diari *Avance*, òrgan oficial de la Federació Provincial Socialista d'Alacant, en l'edició de l'1 de setembre.

27. ADA: *Llibre d'actes de la Comissió Permanent del Consell Provincial (9/2/1937-28/9/1937)*.

28. Aquesta xifra figura en un escrit remès a la Conselleria d'Avituallament del Consell Provincial d'Alacant el 5/3/1938 (AMI: *Llibre de registre de correspondència. Eixides (1938)*, Eixida núm. 270). En el cens de població del 1930, el nombre d'habitants de dret era de 4.140 i en el del 1940 va disminuir a 3.929. (AMI: Censos de població). La xifra del 1938 és més alta que la dels censos perquè durant la guerra civil hi devia haver un bon nombre de refugiats a la localitat.

producció armamentista no es va veure interrompuda pels atacs de l'aviació dels insurrectes.²⁹

Al País Valencià, els exemples de moneda local metàl·lica emesa pels consells municipals són encara menys nombrosos que a Catalunya. A. Turró va recollir en el seu estudi sobre el paper moneda al País Valencià unes monedes de l'Ajuntament de Xàbia, tot i que advertia que podien ser falses.³⁰ Efectivament, aquestes monedes són monedes de fantasia creades per a enganyar els col·leccionistes, com les de l'Ajuntament de Trebujena (Cadis).³¹ També hi ha una referència d'una possible emissió de moneda metàl·lica del Consell Municipal de Monòver, però és una errada de la bibliografia que s'ha de descartar, ja que la documentació que es conserva a l'Arxiu Municipal de Monòver demostra que l'emissió va ser únicament de paper moneda.³² Només tenim altres dues emissions documentades: la d'Asp i la de Betxí, però en els dos casos es tracta de peces metàl·liques poc elaborades, res a veure amb les monedes d'Ibi.

A l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament d'Asp hi ha constància documental de l'aprovació de l'emissió de moneda metàl·lica, de llanda i amb valors de 50 i 5 cèntims,³³ però en el cas de Betxí hi ha una discrepància entre les fonts primàries i els testimonis numismàtics. En la sessió ordinària del 12 d'abril de 1937, el Consell Municipal va aprovar l'elaboració de "tiquets" d'1 pesseta i 50 cèntims per un valor de fins a 2.000 pessetes.³⁴ No obstant això, A. Turró, a més de

29. SANTACREU, J.M. "Les transformacions de les activitats industrials de la Foia de Castalla durant la guerra civil", *Octubre*, 2, 1988, Ibi, p. 111-121.

30. TURRÓ, A. *op. cit.*, p. 240, núm. 858 a 860. La característica que feia dubtar Antoni Turró és l'escut de Xàbia reproduït en les monedes, molt diferent al que apareix en l'emissió de paper moneda del Consell Municipal d'aquesta localitat (TURRÓ, A. *op. cit.*, p. 241, núm. 864 a 866). L'autenticitat d'aquesta emissió, realitzada en cartró i amb valors d'1 pesseta i de 50 i 25 cèntims, està fora de tot dubte.

31. BARREDA, L. 1936-1939. *La moneda de necesidad en la provincia de Sevilla*, 1989, Sevilla, p. 16. Aquest autor indica que la sèrie de Trebujena i la de Xàbia s'havia començat a vendre uns 20 anys abans (1969, tenint el compte la data de publicació de l'estudi).

32. EN RAMOS, V. *La guerra civil (1936-1939) en la provincia de Alicante*, volum II, 1973, Alacant, p. 203, s'indica que a Monòver hi va haver una emissió de moneda metàl·lica d'una pesseta i 50 cèntims i que prèviament s'utilitzaren uns vals de la CNT. A. Turró (*op. cit.*, p. 265-266) va catalogar amb els números 975 a 977 uns bitllets emesos pel Consell Municipal de Monòver, amb valors d'1 pesseta, 50 i 25 cèntims, però no va fer referència a cap moneda metàl·lica. Després de fer una consulta a l'Arxiu Municipal de Monòver, hem pogut confirmar l'existència dels vals de la CNT (esmentats en la reunió ordinària del Consell Municipal del 21 de juny de 1937), però no de la moneda metàl·lica, ja que l'emissió va ser de paper moneda (al respecte, el 28 de juny de 1937, en la sessió ordinària del Consell Municipal, s'indica que s'està confeccionat el **clixé** de la moneda. A més a més, en la sessió ordinària del 21 de juliol del mateix any, es fa referència a l'acord municipal sobre l'emissió de **paper** de curs local). Aquesta emissió a què fan referència les actes és la que cataloga A. Turró. Agraïm a Alicia Cerdá Romero, arxivera de l'Arxiu Municipal de Monòver, la seua col·laboració.

33. Sobre les emissions de moneda local del Consell Municipal d'Asp vegeu TURRÓ, A. *op. cit.*, p. 85-87, núm. 220-226 i, més recentment, GARCÍA GANDÍA, J.R. *Guerra y moneda. La Fábrica Nacional de Moneda y Timbre en Aspe*, Asp, 2011, p 45-54. La majoria de l'emissió realitzada per aquest Consell va ser de paper moneda. En la reunió del Consell Municipal del 29 de juliol de 1937, es va acordar emetre 20.000 peces de metall de 50 cèntims i, de 5 cèntims, 6.850 peces entre paper i metall. En opinió d'Antoni Turró, les monedes metàl·liques (la de 50 cèntims i tres varietats de 5 cèntims) podrien ser proves que no circularen.

34. Agraïm a Enric Sorribes Roig, arxiver de Betxí, que ens haja facilitat còpia de l'acta, la informació de la qual estava inèdita.

paper moneda dels dos valors esmentats en l'acta, també en va documentar de 25 cèntims i unes planxes de llautó de 50 cèntims amb les inicials CM (Consell Municipal) i el nom del municipi (Bechí).³⁵

Desconeixem si les peces metàl·liques d'Asp i de Betxí circularen normalment o si es va tractar de proves, però podem dir que el cas d'Ibi va ser excepcional, ja que aquesta localitat seria l'única del País Valencià que no va emetre paper moneda conjuntament amb les monedes. El Consell Municipal d'Ibi va realitzar dues emissions: la primera de peces d'1 pesseta i la segona de 25 cèntims.

2.1. L'emissió del 24 de juny de 1937

El punt 7è de la sessió ordinària del Consell Municipal d'Ibi del 24 de juny de 1937 es titulava "Emissió de moneda per a facilitar l'intercanvi en la localitat".³⁶ La Presidència, en nom de la Comissió d'Hisenda, va proposar l'emissió de 10.000 pessetes en monedes d'una per a "facilitar el desenvolupament econòmic de la localitat". La proposta, que va ser aprovada per unanimitat, incloïa el projecte de fer la moneda en metall "per ser factible i resultar més estètic i pràctic que el paper moneda". La Comissió d'Hisenda va quedar facultada per a dur a terme el projecte.

L'elaboració de moneda metàl·lica era possible a Ibi per l'existència de fàbriques jogueteres on es comptava amb el personal qualificat, la maquinària i el material necessaris per a produir-la. Payá va ser la companyia encarregada de la producció. L'empresa Payá Hermanos, S.A., fabricant de joguets i ganivets, va ser socialitzada el 4 de novembre de 1936 amb el nom "Industrias Payá y Rico Socializadas". El 31 d'octubre de 1937, es va convertir en la "Cooperativa Obrera Rai" i, en la segona meitat del 1938, va ser intervinguda pel Ministeri de Defensa Nacional, que la va transformar en la fàbrica núm. 27 de la Subsecretaria d'Armament. La seua producció va ser reconvertida per a respondre a les necessitats militars: plats i gots d'alumini, navalles de campanya, carmanyoles, bales, carregadors, beines...³⁷ Precisament, amb el material destinat a la fabricació de municions es van elaborar les monedes del Consell Municipal.

La moneda d'una pesseta es va realitzar amb un aliatge de coure i zinc (llautó) que després es va niquelar (*núm. 1*). La capa de níquel, que també presenta una mica de cobalt, es va anar desgastant amb el temps i això feia que aflorara el color coure als llistells de l'anvers i del revers. Aquest tractament no va ser per a diferenciar-les de les monedes de 25 cèntims, ja que aquestes són posteriors en el

35. TURRÓ, A. *op. cit.*, p. 95-96, núm. 258-261.

36. Arxiu Municipal d'Ibi (AMI), *Llibre d'actes de les sessions celebrades pel Consell Municipal d'Ibi (20/4/1937-14/9/1937)*.

37. VALERO, J.R. *Payá. Historia social de una industria juguetera*, Generalitat Valenciana, València, 1991, p. 93-107 i SANTACREU, *Les transformacions*, *op. cit.*

temps. La identificació d'alguns exemplars de níquel (*núm. 2*) i el fet que les proves que existeixen són també d'aquest metall (*núm. 3 i 4*) ens indiquen que la idea inicial era fabricar-les amb aquest material. Possiblement, l'escassetat del níquel o la duresa va desaconsellar-ne l'ús.³⁸ També es conserven un exemplar de la moneda sense niquelar perquè presentava alguns defectes (*núm. 5*), una moneda niquelada amb encunyació molt feble (*núm. 6*) i un cospell sense encunyar (*núm. 7*).

La moneda, amb un diàmetre de 24 mm i un pes aproximat de 6 g (6,10 g en el cas de la *núm. 1*), tenia un disseny molt senzill. A la part superior de l'anvers es va incloure la llegenda CONCEJO MUNICIPAL; al centre del camp, el nom de la localitat en gran (IBI), i en la part inferior, la data d'emissió (1937). Resulta curiós que en els estudis precedents no s'haja fet referència a l'errada tipogràfica de l'anvers d'aquestes monedes: hi apareix el text CONCEJO en comptes de CONSEJO. Al revers, únicament hi ha un gran 1 sobre la paraula PESETA.

La xifra de 10.000 peces d'una pesseta que figurava a l'acta de la sessió del Consell Municipal està confirmada per altres documents que hem consultat a l'Arxiu Municipal d'Ibi. En primer lloc, hi ha constància de dues cartes enviades per l'alcaldia l'1 de juliol als directors del Banc Internacional i del Banc Central perquè admeteren cadascun la quantitat de 5.000 pessetes en paper com a garantia de la mateixa quantitat de les posades en circulació pel Consell.³⁹ A més a més, el 20 de setembre es va rebre una carta del conseller d'Hisenda del Consell Provincial d'Alacant en què preguntava si s'havien emès bitllets de moneda fraccionària per part del Consell o d'altres organismes locals i, si era així, dades com la quantia de l'emissió, tipus de bitllets realitzats i la seua garantia (*figura 1*). Aquesta carta està enviada en un moment proper a l'intent d'emissió d'una moneda provincial que hem vist abans i probablement el motiu degué estar-hi relacionat (si es volien substituir totes les emissions locals per la provincial, primer haurien de saber amb exactitud les característiques de les primeres). La resposta donada va ser que no s'havien emès bitllets ni per part del Consell Municipal ni per altres organitzacions d'Ibi i que la emissió va ser de 10.000 pessetes en peces de metall d'1 pesseta, que es van garantir amb la mateixa quantitat en bitllets del Banc d'Espanya dipositats en els dos bancs abans esmentats.⁴⁰

Al municipi d'Ibi també es va produir acaparament de monedes de plata, com ho demostren els exemples que hem documentat de l'aplicació del Decret de 19 de maig de 1937, que en permetia posseir una quantitat limitada. L'octubre de 1937, es van enviar dues cartes al destacament d'Ibi del Cos de Seguretat i As-

38. MIRÓ, J.B. *op. cit.*, p. 173.

39. AMI: *Llibre de registre d'eixida de documents (2/1/1937-2/1/1938)*. Eixides núm. 377 i 378.

40. AMI: *Llibre de registre d'entrada de documents (6/1/1936-30/12/1937)*. Entrada núm. 341 (la carta, amb data del 18/9/1937, va ser rebuda el dia 20. La resposta es va enviar el mateix dia 20 (*Llibre de registre d'eixida de documents (2/1/1937-2/1/1938)*, eixida núm. 616).

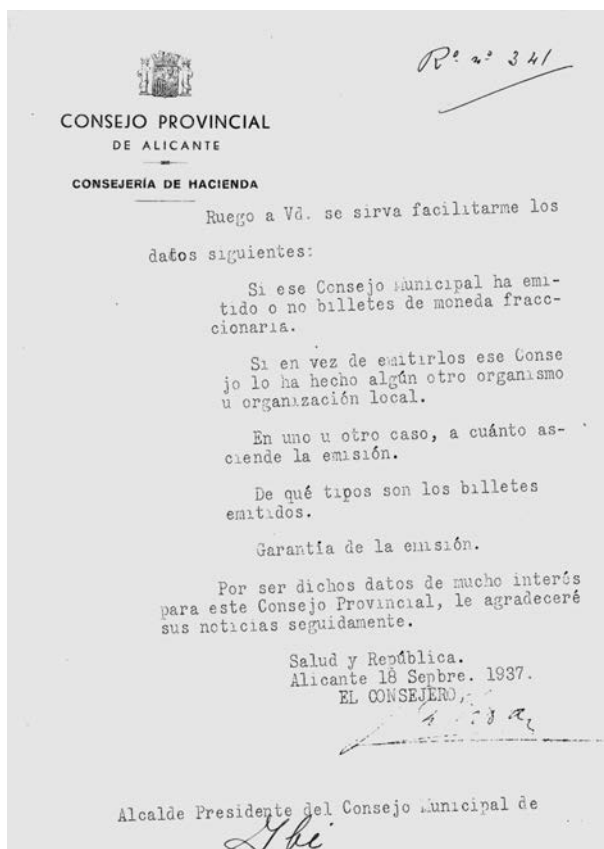

Fig. 1. Sol·licitud de la Conselleria d'Hisenda del Consell Provincial d'Alacant, en què es demana informació de les emissions del Consell Municipal d'Ibi. Arxiu Municipal d'Ibi.

salt (conegut popularment com a “Guàrdia d'Assalt”) per a ordenar escorcolls en domicilis de veïns on se sospitava que es guardaven quantitats de plata superiors a les autoritzades per la llei.⁴¹

Malgrat l'emissió de monedes d'una pesseta, els problemes diaris de l'intercanvi monetari al municipi no es van solucionar. En la sessió ordinària del Consell Municipal del 28 de setembre de 1937,⁴² el conseller Jaime Pla va exposar

41. AMI: *Llibre de registre d'eixida de documents (2/1/1937-2/1/1938)*. Eixides núm. 745 (23/10/1937) i 756 (25/10/1937). Els escorcolls per a confiscar or, joies o bitllets no sempre s'haurien fet correctament si tenim en compte les instruccions que va donar al respecte el Governador Civil d'Alacant el 26 de juny de 1937: s'havia de evitar que els realitzaren persones o organismes que no estigueren autoritzats, s'havia de donar compte del que s'haguera confiscat i s'havia d'ingressar a la caixa de reparacions del Banc d'Espanya (AMI: entrada núm. 223 del *Llibre de registre d'entrada de documents (6/1/1936-30/12/1937)*).

42. AMI: *Llibre d'actes de les sessions celebrades per l'Ajuntament d'Ibi (del 21/9/1937 al 25/1/1938)*.

que continuava havent-hi vals representatius de moneda emesos per comerciants d'Ibi i que haurien de prohibir-ne la circulació. En opinió de la Presidència, quedaven pocs d'aquests vals que es van emetre quan no hi havia mitjans de canvi al municipi, però es procuraria anar retirant-los.

L'emissió de vals de comerciants no va ser l'únic problema. En la sessió ordinària del Consell Municipal del 19 d'octubre de 1937, en el punt 7 de l'ordre del dia, es va debatre la realització d'una nova emissió de paper moneda.⁴³ La justificació que va donar el president del Consell va ser que el Consell Provincial no havia fet fins al moment paper moneda amb caràcter uniforme per a tota la província (com hem vist abans) i que a Ibi s'estava fent servir paper moneda emès per altres poblacions, cosa que causava un perjudici evident al municipi. El conseller Jaime Pla va adherir-se a la proposta, a l'igual que Antonio Picó, però en aquest cas va matisar que la moneda convencional que es posara en circulació havia de ser de metall, perquè té una durada major que el paper moneda, que es fa malbé amb facilitat. Aquesta opinió va ser compartida pel conseller Hilarrio Sanjuán i es va acordar per unanimitat que la Comissió d'Hisenda elaborara un estudi sobre l'emissió de moneda convencional a base de metall i es presentara a la corporació per a aprovar-la.

2.2. L'emissió del 2 de novembre de 1937

L'aprovació definitiva de la segona emissió de monedes va arribar el dia 2 de novembre de 1937, en la sessió ordinària del Consell Municipal.⁴⁴ En aquesta reunió "s'acorda emetre moneda fraccionària en peces de metall de forma anàloga a les ja emeses en substitució de la pesseta, però que aquestes que s'emeten representen un valor de vint-i-cinc cèntims i que es procure que l'emissió assolisca la major quantitat possible de peces per a facilitar el normal desenvolupament comercial i econòmic del poble, garantint, és clar, aquesta Corporació el valor que represente la nova moneda que es pose en circulació". En la sessió no es va fixar la quantia de l'emissió.

També es demana que es procure que la moneda nova no isca de la localitat tant com la de pesseta, que ha estat usada pels pobles limítrofs en contra dels interessos del municipi. En aquesta segona emissió sí que es van prendre mesures per a evitar aquest fet. Tal i com hem pogut comprovar al llibre de registre d'eixida de documents, el dia 20 de novembre de 1937, l'alcalde president d'Ibi va escriure als alcaldes president de Castalla, Xixona, Alcoi, Onil, Tibi i Banyeres per demanar-los que no admeteren a les seues poblacions la moneda convencional d'Ibi.⁴⁵

43. *Ibid.*

44. *Ibid.*

45. AMI: *Llibre de registre d'eixida de documents (2/1/1937-2/1/1938)*. Eixides núm. 902 a 907.

A més a més, a proposta d'Antonio Picó, es va acordar que el Consell es fera càrrec en un futur del paper moneda d'altres poblacions que posseïren els veïns d'Ibi i que en gestionara el canvi per moneda de curs legal. Una vegada més, el Consell Municipal intentava solucionar els problemes que la crisi monetària de 1937 estava causant als seus ciutadans.

La moneda, amb un disseny més elaborat que la de pesseta, es va confeccionar amb un aliatge de coure i zinc (llautó) amb una presència majoritària de coure (entre el 90 i el 95%, aproximadament). La mida era la mateixa (24 mm), però tenia un pes menor (al voltant de 4 g) perquè el cospell era més fi. Aquestes peces de 25 cèntims tenen un anvers comú amb un cap femení que simbolitza la República, entre dues espigues de blat. Del revers, on s'indiquen l'autoritat emissor (CONSEJO MUNICIPAL) i el valor, se n'han identificat tres varietats que demostren que es van fer servir tres encunyats diferents. La primera varietat, la més escassa, presenta un mapa de la península Ibèrica al fons (*núm. 8*). Les altres dues, sense mapa, es diferencien fonamentalment per la ubicació del vèrtex del 2 sobre les lletres de la paraula CENTIMOS, que en un cas està apuntant a les lletres C i E (*varietat 2, núm. 9*) i en altre sobre la lletra E (*varietat 3, núm. 10*). Altres diferències entre els reversos sense mapa és que tant les xifres 2 i 5 com les paraules CONSEJO MUNICIPAL estan més separades en la varietat 2 (2 sobre CE), cosa que provoca una separació menor entre la paraula CENTIMOS i les paraules CONSEJO MUNICIPAL. Una característica significativa és que, en els tres reversos diferents, les lletres IM i part de la O de la paraula CENTIMOS estan poc marcades. J. B. Miró Agulló va publicar la imatge d'un fragment de l'encuny que va ser utilitzat per a una de les varietats de la moneda de 25 cèntims⁴⁶ i que va ser destruït a la fi de la guerra (*núm. 14*). Després d'analitzar-lo, l'hem identificat com a corresponent a la varietat amb el 2 (2 sobre CE). També reproduïm dues errades de la varietat 3 (2 sobre E) amb encunyació deficient degut a l'ús d'un cospell fi (*núm. 11 i 12*) i un exemplar de la varietat 3 (2 sobre CE) amb una perforació que podria haver estat feta per a desmonetitzar-la o per a destinar-la a altra finalitat que desconeixem (*núm. 13*).

La nostra investigació a l'Arxiu Municipal d'Ibi ens ha permès d'aconseguir identificar la persona que va confeccionar la moneda de 25 cèntims, el gravador. Es tracta de Gerónimo Jover Verdú, qui va cobrar 175 pessetes "pels seus treballs i materials invertits en la confecció d'encunyats per a l'estampació de la moneda de 0,25 pessetes posada en circulació per aquest Consell Municipal".⁴⁷ Hem com-

46. MIRÓ, J.B. *op. cit.*, p. 173.

47. La informació sobre l'autoria figura en diversos documents de l'AMI: en l'acta de la sessió ordinària del Consell Municipal del 14/12/1937, en el punt 3r de l'ordre del dia dedicat a rebuts i factures, es va aprovar la despesa (*Llibre d'actes de les sessions celebrades per l'Ajuntament d'Ibi, del 21/9/1937 al 25/11/1938*) i es va anotar als llibres de comptes següents de l'Ajuntament d'Ibi: *Llibre de comptes corrents per articles del*

Nació Beltrá pregunta a la Presidencia que can-
 tidad de moneda fraccionaria de 0'25 pts. se ha puesto
 en circulacion en este pueblo por cuenta del Consejo
 Municipal.
 Le contesta la Presidencia diciendo que se
 han puesto en circulacion 36.000 pines de 0'25 pts.
 cada uno debidamente garantizado por nueve mil pe-
 setas en Billetes del Banco de España.

Fig. 2. Detall de l'acta de la sessió ordinària del 21 de desembre de 1937 del Consell Municipal d'Ibi on figura la quantitat de monedes de 25 cèntims emeses. Arxiu Municipal d'Ibi.

provat que Gerónimo Jover era treballador de l'empresa Industrias Payá y Rico Socializadas,⁴⁸ el lloc on es van realitzar les monedes de les dues emissions d'Ibi.

Una altra informació inèdita que aportem és la quantitat real de monedes de 25 cèntims que es van emetre perquè, com veurem, les dades que es barallaven fins ara no eren correctes. En la sessió ordinària del Consell Municipal del 21 de desembre de 1937,⁴⁹ el conseller Carlos Valls Beltrá va preguntar a la Presidència la quantitat de moneda fraccionària de 0,25 pessetes que el Consell Municipal havia posat en circulació a Ibi. La Presidència va contestar que s'havien posat en circulació 36.000 peces, cadascuna degudament garantida per nou mil pessetes en bitllets del Banc d'Espanya (figura 2). Aquesta quantitat és superior a la que es donava fins ara com a vàlida de 10.000 unitats (A. Turró fa referència a dues emissions de 10.000 unitats, una amb mapa i una altra de les altres dues varietats).⁵⁰ El que no sabem és la quantitat de peces emeses de cadascuna de les tres varietats que s'han documentat de la moneda d'aquest valor, tot i que per les col·leccions existents sabem que, sens dubte, la del mapa és molt més escassa que les altres dues.

3. La retirada de les emissions

Per acabar amb la crisi de moneda fraccionària, l'Estat havia de dur a terme una doble actuació: d'un costat, retirar tota la moneda emesa il·legalment i, d'altra, substituir aquestes emissions per unes estatals.

presupost d'ingressos i despeses del 1937 (anotació del 18/12/1937), *Llibre de caixa del 1937* (pagament núm. 492 amb data del 18/12/1937), *Diari d'intervenció de pagaments del 1937* (vol. 2) (pagament núm. 492 amb data del 18/12/1937).

48. Lino Vila, quan era gerent de Payá Juguets SCVL, ens va confirmar que Gerónimo Jover Verdú constava com a treballador amb núm. de fitxa 220 en el retir obrer (abans del 1939).

49. AMI: *Llibre d'actes de les sessions celebrades per l'Ajuntament d'Ibi* (del 21/9/1937 al 25/1/1938).

50. TURRÓ, A. *op. cit.*, p. 234.

El 8 de gener de 1938, es va publicar un decret del Ministeri d'Hisenda i Economia que donava un termini d'un mes per a recollir totes les emissions de vals, bons, bitllets o monedes que no havien estat fetes pel Tresor Públic o pel Banc d'Espanya⁵¹ i que havien de ser canviades als posseïdors per monedes o bitllets de l'Estat o d'aquest banc. La responsabilitat de la recollida requeïa en les persones o entitats que les hagueren realitzat. No hi ha cap dubte que la retirada dels milers d'emissions d'aquest tipus podia implicar dificultats tècniques diverses, com per exemple que algunes portaven impresa una data de venciment posterior al termini donat pel Ministeri (un cas significatiu és el dels bitllets del Consell Municipal d'Alacant, molt distribuïts per les localitats de la província, que eren reemborsables per la caixa municipal fins al 30 de juny de 1938). Les peticions en aquest sentit de nombroses entitats i corporacions al Ministeri d'Hisenda i Economia van fer que es prorrogara 20 dies el termini per a retirar-les (fins al 28 de febrer).⁵² Aquesta ampliació va ser comunicada a Ibi el dia 8 de març de 1938 per la Tresoreria d'Hisenda d'Alacant juntament amb un escrit que concedia un termini de 4 dies per a la recaptació de monedes de plata de 5, 2 i 1 pessetes.⁵³ Com veiem, la recollida de monedes de plata va ser una preocupació constant de les autoritats republicanes.

Tornant al cas d'Ibi, el 24 de gener de 1938 es rep un telegrama del delegat d'Hisenda d'Alacant en què ordena que en un termini de 48 hores es remeta una relació detallada de les emissions de moneda fraccionària realitzades per l'Ajuntament.⁵⁴ El 27 de gener, es van enviar al delegat certificacions de les actes de les sessions del Consell Municipal relatives a les emissions de moneda fraccionària i una relació certificada on se n'indicava la quantia i la forma de distribució.⁵⁵

Un fet al qual no hem pogut trobar explicació és que el 14 de febrer de 1938, el president del Consell Municipal d'Ibi va remetre al Consell Municipal de Xàtiva "les dues classes de moneda en metall que ha confeccionat aquest Consell".⁵⁶ La petició de les mostres de les monedes difícilment podria estar relacionada amb un hipotètic interès del municipi de Xàtiva a emetre moneda metàl·lica, ja que en aquella data ja s'havia decretat la retirada de les emissions no estatals. Hem realitzat una consulta a l'Arxiu Municipal de Xàtiva per si els

51. Decret de 6/1/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 8/1/1938). En el Decret veiem que l'Estat es volia beneficiar de la recollida quan indica que "La diferència entre les quantitats nominals emeses i les satisfetes per les monedes, bitllets, bons o vals que hagen estat recollits quedaran en benefici del Tresor Públic". El Decret va ser publicat també pel *Boletín Oficial de la Provincia de Alicante* del 15/1/1938.

52. Ordre de 6/2/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 7/2/1938). La Tresoreria d'Hisenda de la Província d'Alacant també va publicar l'Ordre (*Boletín Oficial de la Provincia de Alicante*, 10/2/1938).

53. AMI: *Llibre de registre de correspondència. Entrades (1/1/1938-27/10/1939)*. Entrades núm. 48 i 49.

54. AMI: *Llibre de registre de correspondència. Entrades (1/1/1938-27/10/1939)*. Entrada núm. 18.

55. AMI: *Llibre de registre de correspondència. Eixides (1938)*. Eixida núm. 123.

56. AMI: *Llibre de registre de correspondència. Eixides (1938)*. Eixida núm. 191.

constava alguna informació al respecte, però malauradament no hi apareix cap referència.⁵⁷

Una mica abans de finalitzar el termini del 28 de febrer, el Ministeri va donar ordre a les entitats emissores que encarregaren necessàriament a una entitat bancària de la localitat la funció del bescanvi al públic.⁵⁸ A més a més, donava 48 hores des de la publicació de l'ordre per a comunicar per telègraf a la Direcció General del Tresor els establiments bancaris triats, classe i valor dels bitllets, import de l'emissió i dels que estaven en circulació. També es va preveure el nomenament d'inspectors que comprovaren les operacions de recollida i inutilització dels bitllets, bons o vals. Curiosament, aquesta ordre es va publicar en el *Boletín Oficial de la Provincia de Alicante* l'1 de març de 1938, quan ja havia expirat el termini.

En resposta a la nova exigència, el 28 de febrer de 1938 es va adreçar una carta i un telegrama al director del Banc d'Espanya a Alacant en què li comunicaven l'acord del Consell Municipal de bescanviar la moneda emesa a Ibi mitjançant el Banc Internacional d'Indústria i Comerç.⁵⁹ L'acord es va materialitzar el dia 4 de març, quan es va enviar un escrit al director del banc esmentat demanant-li que fera una transferència de les 5.000 pessetes que posava el Consell Municipal per al bescanvi de moneda.⁶⁰ La quantitat sembla insuficient tenint en compte que l'import de les dues emissions va ser de 19.000 pessetes, però hi ha alguns factors a tenir en compte: en primer lloc, que hi hauria moltes monedes que van circular fora del terme municipal (sobretot les d'una pesseta) que no tornarien a Ibi. En segon lloc, també és possible que ja s'hagueren bescanviat part de les monedes emeses, i, per últim, que el Consell Municipal podria ser conscient que, si no hi havien arribat prou monedes encunyades per l'Estat, el iberuts seguirien fent servir les locals, tot i que s'arriscaren a sancions com veurem a continuació.

La circulació de vals, bitllets o monedes no oficials després de la data oficial de retirada es castigava en un primer moment amb una multa de cinc a deu vegades l'import de la infracció.⁶¹ Posteriorment, el Decret de 6 de juliol de 1938, que enduria les penes que s'havien d'aplicar al delictes de contraban quan afectara el tràfic i tinença de valors, divises, joies i metalls preciosos, va in-

57. Volem agrair a Isaïes Blesa Duet, director de l'Arxiu Municipal de Xàtiva, la seua col·laboració.

58. Ordre de 23/2/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 25/2/1938).

59. AMI: *Llibre de registre de correspondència. Eixides (1938)*. Eixides núm. 242 i 243. En les actes de les reunions del Consell Municipal d'Ibi no hem trobat cap referència explícita a l'aprovació d'aquest acord. Probablement va ser tramitat en virtut del punt de l'ordre del dia que incloïen totes les reunions en què es donava lectura als butlletins i comunicacions oficials rebuts des de la sessió anterior i s'acordava quedar assabentats i que s'acompliren les disposicions que afectaren el Consell.

60. AMI: *Llibre de registre de correspondència. Eixides (1938)*. Eixida núm. 263.

61. Decret de 6/1/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 8/1/1938).

cloure la circulació de les emissions no oficials entre les constitutives d'aquest delictes.⁶²

Paral·lelament a la retirada de la moneda local, es van prendre iniciatives per a acabar amb l'escassetat de moneda fraccionària. A la fi del 1937, s'havia publicat un decret que facultava el Ministeri d'Hisenda i Economia per a encunyar noves monedes de 50, 25 i 10 cèntims.⁶³ De la de 50 cèntims, de coure i zinc, es va preveure la fabricació de fins a 10 milions d'unitats.⁶⁴ També es va facultar el Ministeri d'Hisenda i Economia per a emetre certificats provisionals de monedes divisionàries de 2 i 1 pessetes i de 50 cèntims.⁶⁵

Mentre que s'encunyaven les monedes i s'imprimien els certificats provisionals, es va autoritzar la circulació de timbres mòbils i de correus adherits a discos de cartró amb l'escut de l'Estat perquè es conservaren millor.⁶⁶ Aquestes peces de cartró-moneda eren de 5, 10, 15 i 25 cèntims i van ser fabricades a la factoria D de la FNMT, ubicada a Asp des de mitjan 1938.⁶⁷ Era una moneda provisional que s'hauria de bescanviar quan la nova moneda metàl·lica estiguera en circulació.

La retirada de les emissions locals i la posada en circulació de moneda estatal havia de retornar la normalitat a les transaccions monetàries dels municipis republicans. No obstant això, sabem per les actes de les reunions del Consell Municipal d'Alcoi (l'Alcoià) que hi va haver municipis on la moneda local va seguir circulant sense que s'aplicaren les sancions anunciades. En aquesta localitat propera a Ibi, els problemes d'escassetat de la moneda fraccionària van tornar a aparèixer. La moneda estatal va arribar a circular però va anar desapareixent del carrers i moltes indústries i comerços van tornar a emetre vals per a facilitar el canvi. El Consell Municipal d'Alcoi, en la sessió extraordinària del 22 d'agost de 1938, va aprovar una proposta de la Comissió d'Hisenda de posar en circulació bitllets dels emesos el 1937 (3.000 d'1 pesseta i 36.000 de 25 cèntims, amb un segell estampat per a diferenciar-los dels anteriors, que havien estat retirats el 15 de març de 1938). Aquesta nova emissió va circular fins al final de la guerra.⁶⁸

62. Decret de 6/7/1938 de la Presidència del Consell de Ministres (*Gaceta de la República*, 8/7/1938). Es van endurir les penes perquè es considerava que les sancions anteriors havien estat massa benignes i no havien acabat amb l'exportació i tràfic il·lícit dels valors, divises, joies i metalls preciosos.

63. Decret de 24/12/1937 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 26/12/1937).

64. Ordre de 31/12/1937 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 6/1/1938).

65. Decret de 9/1/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 11/1/1938). A més a més, aquest Decret facultava el Ministeri per a emetre bitllets del Tresor de 25 i 50 pessetes i de 5 i 10 pessetes per a substituir els certificats de plata del 1936. El Banc d'Espanya, fins ara l'emissor en exclusivitat dels bitllets, únicament seria responsable dels de 100 pessetes o més valor.

66. Ordre de 24/2/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 25/2/1938). Per aquestes emissions de cartró-moneda vegeu: MIRÓ, J.B. *El sello moneda de la República*, Alcoi, 2008.

67. ENCINAS, I. i LÓPEZ DÍAZ, M. Guerra, *op. cit.*, p. 92. Per a la fàbrica de la FNMT a Asp, vegeu: GARCÍA GANDÍA, J.R. *op. cit.*

68. SANTACREU, J.M. *Los billetes del Consejo Municipal de Alcoy medio siglo después (1937-1987)*, Asociación Filatélica y Numismática de Alcoy, Alcoi, 1987, p. 48-49, 57-58 i 71-72.

Pel que fa a Ibi, hem trobat un indici que la retirada de la circulació de les monedes locals podria no haver estat total malgrat que el seu ús després del 28 de febrer de 1938 era considerat un delictes de contraban. A l'empresa Payá Juguetes SCVL vam consultar l'acta de l'arqueig de l'efectiu existent a la caixa de la Fàbrica núm. 27 de la Subsecretaria d'Armament, realitzat l'onze d'abril de 1939, poc després d'haver finalitzat la guerra (figura 3). En l'apartat de monedes, es descriu la presència de 79,75 pessetes en monedes locals de 25 cèntims (319 peces), juntament amb 73 monedes d'una pesseta del 1937 i 57 de 50 cèntims del mateix any.

Detalle del arqueo del efectivo existente en la Caja de la Fábrica n.º 27, de la Subsecretaría de Armamento, practicado en el día de la fecha, de acuerdo con el acta levantada.-

	<u>BILLETES.</u>	<u>PESETAS.</u>
119 de 500 ptas.	emisión 25 abril 1931.....	59.500,--
1 " 500 "	" 15 agosto 1928.....	500,--
1 " 100 "	" 1 julio 1925 Se.B. n.º 6080204...	100,--
7 " 100 "	" 1 julio 1925 " D.númeración superior d dos millones...	700,--
18 " 100 "	" 1 julio 1925 Serie E.....	1.800,--
4 " 100 "	" 15 agosto 1928 " A.....	400,--
69 " 100 "	" 25 abril 1931	6.900,--
76 " 50 "	" 22 julio 1935.....	3.800,--
277 " 25 "	" 15 agosto 1928 serie D.....	675,--
312 " 10 "	" 1935.....	3.120,--
1.385 " 5 "	" 1935.....	6.675,--
51 " 2 "	" 1938.....	102,--
409 " 1 "	" 1937.....	409,--
1 " 0,50 "	" 1937.....	0,50
 <u>MONEDAS.</u>		
73 monedas de una peseta, emisión 1937.....		73,--
57 " " cincuenta céntimos, emisión 1937.....		28,50
319 " locales de veinticinco céntimos.....		79,75
Complemento.....		0,09
Suma total.....		84.862,84

Són pesetas ochenta y cuatro mil ochocientos sesenta y dos, con ochenta y cuatro céntimos.-

Ibi, á once de abril de mil novecientos treinta y nueve.-

Fig. 3. Acta de l'arqueig de l'efectiu existent a la caixa de la Fàbrica núm. 27 de la Subsecretaria d'Armament, realitzat l'11 d'abril de 1939. L'original es conserva a l'arxiu de Payá Juguetes SCVL.

Aquesta informació ens fa suposar que les monedes de 25 cèntims del Consell Municipal d'Ibi podrien haver seguit sent d'ús comú al municipi en lloc de les del mateix valor emeses per la República Espanyola el 1938. Aquestes darreres van començar a circular el 1939,⁶⁹ de manera que tindrien una distribució mínima i un ús efímer malgrat haver estat emeses a una mica més de 50 quilòmetres, al municipi d'Asp. En canvi, les monedes locals d'una pesseta sí que van ser reemplaçades per les emeses per la República Espanyola, presents en l'arquiteig.

4. Característiques de les emissions⁷⁰

4.1. Moneda d'una pesseta

Data d'emissió: 24 de juny de 1937.

Organisme emissor: Consell Municipal d'Ibi.

Valor: 1 pesseta.

Material: aliatge de coure i zinc (llautó) níquelat (amb níquel i una mica de cobalt) (**núm. 1**).

Tiratge: 10.000 peces.

Garantia: 10.000 pessetes en bitllets del Banc d'Espanya (5.000 dipositades al Banc Internacional i altres 5.000 al Banc Central).

Pes i mides: 24 mm de diàmetre i 6,10 g.

Anvers: Llegenda circular a la part superior: CONCEJO (sic) MUNICIPAL; al centre del camp, el nom de la localitat en gran: IBI; a la part inferior, la data d'emissió: 1937.

Revers: un gran 1 al centre del camp sobre la paraula PESETA.

Proves, variants, errades i altres:

- a) Exemplar de níquel. 24 mm i 5,96 g (**núm. 2**).
- b) Prova de l'anvers realitzada en níquel. 24 mm i 5,97 g (**núm. 3**).
- c) Prova del revers realitzada en níquel. 24 mm i 6,20 g (**núm. 4**).
- d) Exemplar de llautó sense níquelar. 24 mm i 5,92 g (**núm. 5**).
- e) Exemplar amb encunyació molt feble. 24 mm i 5,75 g (**núm. 6**).
- f) Cospell de llautó sense encunyar. 24 mm i 5,90 g (**núm. 7**).

4.2. Monedes de 25 cèntims

Data d'emissió: 2 de novembre de 1937.

Organisme emissor: Consell Municipal d'Ibi.

Valor: 25 cèntims.

69. L'Ordre de 16/12/1938 del Ministeri d'Hisenda i Economia (*Gaceta de la República*, 23/1/1939) indica que estava pròxima la data en què la FNMT tindria encunyades les monedes i se n'autoritzava la posada en circulació a mesura que el mercat ho requerira.

Material: aliatge de coure i zinc (llautó).

Gravador: Gerónimo Jover Verdú.

Tiratge: 36.000 peces.

Garantia: 9.000 pessetes en bitllets del Banc d'Espanya.

Pes i mides: 24 mm de diàmetre. El pes de les que incloem en l'estudi és de 3,91 g per a la versió amb el mapa, de 4,13 g per a la varietat 2 (2 sobre CE) i 4,08 g per a la varietat 3 (2 sobre E).

Anvers: al centre del camp, cap de dona amb barret frigi (per a simbolitzar la República) cap a l'esquerra i entre dues espigues de blat. A sota, l'any d'emissió: 1937.

Revers: Llegenda circular a la part superior: CONSEJO MUNICIPAL; a la inferior: CENTIMOS (que en les tres varietats les lletres IM i part de la O estan poc marcades). Al centre del camp, el nom de la localitat: IBI, sobre la xifra del valor "25".

Varietat 1: silueta del mapa de la península Ibérica al fons (**núm. 8**).

Varietat 2: sense el mapa al fons i amb el vèrtex de la xifra 2 sobre les lletres CE de la paraula CENTIMOS (**núm. 9**). Altres diferències amb la varietat 3: xifres 2 i 5 i les paraules CONSEJO i MUNICIPAL més separades, i menor separació entre CENTIMOS i les paraules CONSEJO i MUNICIPAL.

Varietat 3: sense el mapa al fons i amb el vèrtex de la xifra 2 sobre la lletra E de la paraula CENTIMOS (**núm. 10**). Altres diferències amb la varietat 2: xifres 2 i 5 i les paraules CONSEJO i MUNICIPAL menys separades, i major separació entre CENTIMOS i les paraules CONSEJO i MUNICIPAL.

Errades i altres:

a) Exemplar de la varietat 3 (2 sobre E) amb cospell més fi. 24 mm i 2,10 g (**núm. 11**). Un cospell tan fi provoca l'encunyació defectuosa, visible a l'anvers i sobretot al revers d'aquesta moneda.

b) Exemplar de la varietat 3 (2 sobre E) amb cospell més fi. 24 mm i 3,38 g (**núm. 12**). És destacable l'encunyació feble del revers, que s'aprecia a la part inferior de 25 i en la paraula CENTIMOS.

c) Exemplar de la varietat 2 (2 sobre CE) amb una perforació (per a desmonetitzar-la o per a una altra finalitat que desconeixem). 24 mm i 4,05 g (**núm. 13**).

d) Fragment de l'encuny utilitzat per a fer la moneda de la varietat 2 (2 sobre CE). 15,5 mm i 10,9 g (**núm. 14**).

5. Anàlisi de la composició de les monedes

Per a tenir seguretat de l'aliatge utilitzat en l'elaboració de les monedes emeses pel Consell Municipal d'Ibi, n'hem analitzat nou exemplars⁷¹ en la Unitat d'Arqueometria dels Serveis Tècnics d'Investigació de la Universitat d'Alacant amb microfluorescència de rajos X (μ FRX).⁷² Aquesta tècnica permet conèixer la composició elemental de les peces sense destruir-les.

Com que la composició d'una peça metàl·lica no és homogènia i pot variar d'un punt a un altre, de cada moneda s'han realitzat tres lectures i n'hem calculat la mitjana. Els resultats els podem consultar en aquesta taula:

Moneda	Composició			
	Ni	Co	Cu	Zn
1 pta. niquelada	15,14%	0,99%	78,29%	5,58%
25 cts. mapa			93,32%	6,68%
25 cts. mapa			90,46%	9,54%
25 cts. CE			94,42%	5,58%
25 cts. CE			94,25%	5,75%
25 cts. CE			92,28%	7,72%
25 cts. CE (perforada)			91,67%	8,33%
25 cts. E			93,36%	6,64%
25 cts. E			93,92%	6,08%

En el cas de la moneda niquelada d'una pesseta (figura 4), comprovem que el niquelat es va realitzar no només amb níquel, sinó també amb una petita quantitat de cobalt. La presència de coure i zinc (llautó) ens indica que el cospell devia tenir una composició similar als exemplars de 25 cèntims.

Malauradament, no ha estat possible disposar de cap moneda ni prova de les fetes en níquel per a analitzar-ne la composició, de manera que desconexim si, a banda del níquel, també contenen cobalt o fins i tot coure.

Quant a les monedes de 25 cèntims, la composició és majoritàriament de coure (entre el 90,46% i el 94,42%), tot i que totes presenten una petita quantitat de zinc que varia entre el 5,58% i el 9,54%. Aquest aliatge és el que denominem llautó. Dels resultats de les anàlisis no es pot deduir que hi haja diferències de composició entre les tres varietats de monedes de 25 cèntims (mapa, 2 sobre CE i 2 sobre E).

71. Cinc de les monedes procedeixen de la col·lecció de l'autor i les altres quatre són de la col·lecció de Margarita Picó, a qui n'agraïm la cessió per a l'anàlisi.

72. Es va fer servir un equip Orbis Micro-XRF Analyzer d'EDAX. Agraïm a Romualdo Seva Román, de la Unitat d'Arqueometria de la Universitat d'Alacant, la seua col·laboració.

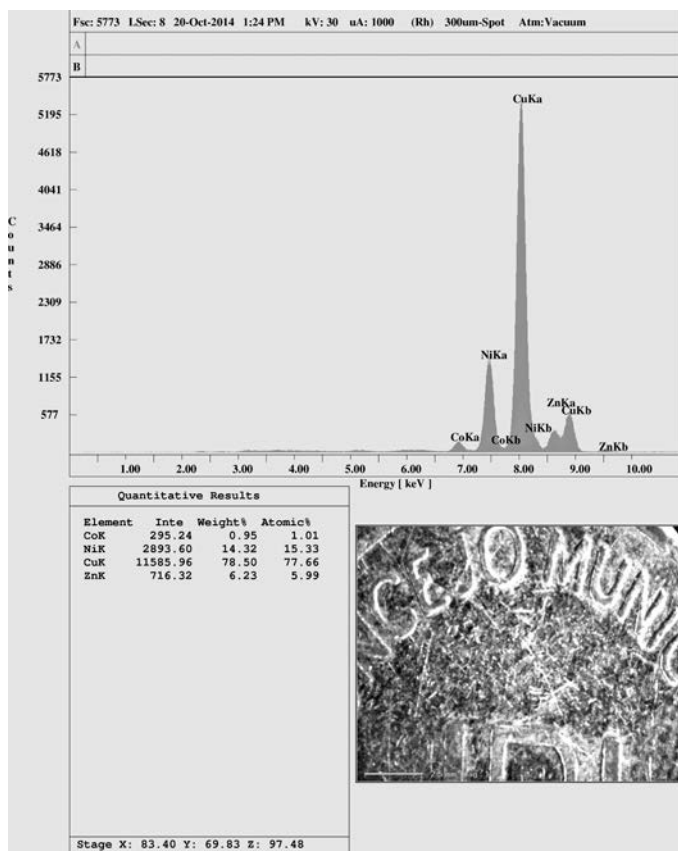

Fig. 4. Anàlisi d'una moneda d'1 pta. (niquelada) amb microfluorescència de rajos X (μFRX).

Per a l'encunyació de les monedes d'Ibi es va aprofitar el llautó que es feia servir per a fabricar munició a la fàbrica, denominada "Industrias Payá y Rico Socializadas" quan es van fer les monedes d'1 pesseta i "Cooperativa Obrera Rai" quan es van realitzar les de 25 cèntims.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

